

UNIDADE

11

A romanización

ÍNDICE DE CONTIDOS

1. **A ROMANIZACIÓN**
    - 1.1. A Península Ibérica antes da chegada dos romanos
    - 1.2. A conquista da Península Ibérica polos romanos
    - 1.3. A romanización da Península Ibérica
  2. **OS GRAOS DO ADXECTIVO: O SUPERLATIVO**
    - 2.1. O superlativo
    - 2.2. Comparativos e superlativos anómalos
    - 2.3. Graos do adverbio
  3. **AS FORMAS NOMINAIS DO VERBO: O INFINITIVO**
  4. **SINTAXE: SUBORDINADAS SUBSTANTIVAS DE INFINITIVO**
- LÉXICO**
Procedementos de formación de palabras: composición
Expresións latinas

Esta unidade comeza cun tema de gran importancia para nós, a Romanización, un dos feitos históricos máis decisivos e influentes na nosa cultura, pois Hispania foi conquistada militarmente e asimilou a cultura romana, o que supuxo a transformación en todos os ámbitos: lingüístico, social, relixioso, etc.

No apartado de lingua, finalízase o estudo das graos do adxectivo, co superlativo e das formas nominais, co infinitivo. Ambos os temas, trataranse desde o punto de vista da morfoloxía e da sintaxe.

Para rematar, no apartado do Léxico, explicaranse os procedementos de composición e derivación utilizados na nosa lingua para a formación de novas palabras a partir de elementos tomados do latín.

Legado	Lingua	Léxico	Textos
A romanización	Flexión nominal: os graos do adxectivo. O superlativo. Comparativos e superlativos anómalos. Graos do adverbio Flexión verbal: Formas nominais. O infinitivo Sintaxe: oracións subordinadas substantivas de infinitivo	Formación de palabras: composición Expresións latinas	Relacionados cos contidos de lingua e de cultura

1. A romanización

Ao longo das dez primeiras unidades, explicouse a situación xeográfica de Roma, a súa historia, as súas crenzas, o funcionamento do seu exército e algúns aspectos relacionados coa súa vida cotiá.

Agora ben, adquirir, aínda que só sexa superficialmente, estes coñecementos pode satisfacer a curiosidade que aínda hoxe esperta en calquera de nós un pobo capaz de levantar un imperio tan grande como o romano.

Con todo, isto non detalla de xeito pormenorizado como influíu ese pobo no mundo occidental ao que pertencemos. Por iso, a todos os que somos membros desa cultura occidental que tanto debe aos romanos, interésanos saber algo máis. Nunha palabra, para nós o panorama que se esbozou sobre Roma só estará completo cando coñezamos cal foi o seu legado, como, a través de tantos séculos, perviviu na sociedade actual.

Para tratar de responder a isto, na presente unidade abordaremos o estudo da romanización, é dicir, da herdanza que os romanos deixaron a todos eses pobos que someteron. Posto que esta resultou moi similar en todos eles, centrarémonos na que máis nos interesa, na de Hispania.

Para comprender mellor que supuxo para a Península Ibérica a chegada de Roma, debuxarase cal era a súa situación anterior, despois describiranse as dúas conquistas realizadas nela polos romanos, primeiro a militar pola que a Península foi integrada no Imperio e, para rematar, a cultural.

Dentro desta última, explicarase como afectou aos hispanos a romanización, é dicir, en que ámbitos da súa vida se levou a cabo e que axentes contribuíron a que puidese realizarse.

1.1. A Península Ibérica antes da chegada dos romanos

A Península máis occidental da franxa do Mediterráneo estaba habitada por numerosos pobos. Entre eles: os oretanos, carpetanos, vetóns, vacceos, galaicos, astures e cántabros.

Todos eles podían agruparse, segundo a súa orixe, en dous bloques diferenciados: o dos pobos mediterráneos e o dos indoeuropeos. O primeiro deles estaba formado por quen ocupaban o leste e o sur da Península. O segundo, por quen habitaban no oeste, norte e centro.

Os pobos ibéricos, que procedían de Asia, compuñan o

primeiro bloque e, xa que logo, respondían ás características dos pobos mediterráneos, é dicir, desenvolveran unha cultura urbana, presentaban unha sociedade xerarquizada segundo criterios económicos, e dedicábanse, sobre todo, á agricultura e á minería, a base das súas riquezas.

A súa cidade máis emblemática, Tartessos, fundada en torno ao ano 1200 a.C. no sur, preto da desembocadura do río Guadalquivir, alcanzara un florecemento tal que chegara a formar un imperio que se estendía por toda a zona meridional da Península, desde Huelva até Cartaxena.

Pola contra, os compoñentes do segundo bloque tiñan unha organización tribal, baseada na liñaxe e cun escaso desenvolvemento urbano. A súa economía, máis débil que a dos pobos ibéricos, baseábase na gandería.

Alguns destes pobos indoeuropeos, os astures, cántabros, galaicos e vascóns, ao ocupar o norte da Península, estaban bastante illados pola orografía do lugar, o que lles levou a vivir en **castros***, poboados de difícil acceso, e, xa que logo, facilmente defendibles, cuxas vivendas presentaban unha planta circular. A súa economía non se baseaba na gandería que se desenvolveu moi pouco, senón na recollida de froitos silvestres como a landra, que constituía a base da súa alimentación, na pesca e na caza.

Dentro desta multitude de pobos, sobresaían dous, os iberos e os celtas, pertencentes ao grupo ibérico e indoeuropeo respectivamente. Da súa unión, xurdiron os celtiberos.

A estes poboadores peninsulares, que tiñan nos celtiberos aos seus máximos representantes, hai que engadir os das numerosas **colonias*** que, desde os primeiros tempos, foron fundadas por pobos que, procedentes, en moitos casos, da parte oriental do Mediterráneo, buscaban establecer relacións comerciais con quen se atopaban na franxa occidental.

Deste xeito, no século VIII a.C. os fenicios colonizaron a Península. O seu obxectivo consistiu en controlar a ruta dos metais. Por iso, estableceron as súas factorías no sur, a ambos os dous lados do estreito de Xibraltar. As principais colonias fenicias son: Gadir, Malaka, Sexi e Abdera, que se corresponden coas actuais Cádiz, Málaga, Almuñécar e Adra.

Máis tarde, os propios gregos establecéronse tamén en chan peninsular atraídos pola súa gran cantidade de minerais e pola súa situación estratéxica para poder comerciar con occidente. Á súa chegada establecéronse principalmente na zona do sueste e do levante, onde se atopan as súas principais colonias: Alonis, Akra Leuke, Hemeroskopeion e, sobre todo, Emporion e Rhode. Só se pode precisar a situación de Akra Leuke e de Emporion, as actuais Alacante e Ampurias. As demais, non están exactamente localizadas.

Posteriormente, os cartaxineses, habitantes neste caso da zona occidental, estableceron tamén as súas bases en Hispania buscando a riqueza proveniente dos seus minerais e do seu propio chan, e tamén a súa posición estratéxica para acceder con máis facilidade cara á Europa Central. As súas colonias máis importantes foron Ebusus e Carthago Nova, as actuais Eivissa e Cartaxena.

Precisamente, a presenza dos cartaxineses na Península motivou, segundo se verá a continuación, a posterior chegada de Roma.

Así pois, os pobos que se enumeraron e as colonias fenicias, gregas e cartaxinesas conformaban o panorama que existía entón na Península e que variará considerablemente coa chegada a ela dos romanos.

1.2. A Conquista da Península Ibérica polos romanos

Fronte ao que ocorría na franxa oriental do Mediterráneo, onde os gregos exercían a súa supremacía sobre os demais pobos, na occidental non había ninguén que exercese ese liderado, aínda que cartaxineses e romanos comezaban a despuntar e a manifestarse como dúas grandes potencias. Os primeiros, donos dunha gran frota e cunha gran experiencia marítima, aspiraban a apropiarse de todo o occidente para facerse así con todo o comercio da zona.

Pola súa banda, os romanos desexaban apropiarse de toda a Península Itálica do mesmo xeito que xa o fixeron do Lacio. Absortos nesta difícil tarefa, non puxeran os seus ollos máis aló e, por suposto, non aspiraban aínda a desembarcar na Península Ibérica.

Con todo, un feito variou o rumbo dos acontecementos. Unha vez donos da Península Itálica, incapaces de pór coto á súa ambición, os romanos lanzáronse á conquista da franxa occidental do Mediterráneo. Así pois, xa parecía inevitable o enfrontamento cos cartaxineses que ambicionaban o mesmo. Só faltaba un pretexto para que se desatasen as hostilidades. Este non tardou en chegar e deu paso ás denominadas guerras púnicas.

Segundo se explicou na terceira unidade, os mamertinos, uns ex mercenarios que se apropiaron de Messina, sufriron o ataque dos cartaxineses, e pediron axuda aos romanos.

Roma, consciente de que axudarlles significaba declarar a guerra a Cartago, que posuía unha frota moi poderosa e grandes riquezas, e de que non facelo suporía, a longo prazo, unha ameaza para a Península Itálica, pois Cartago, tras apropiarse de toda Sicilia, podería pasar moi facilmente a Italia, optou por axudar aos mamertinos, e confiou a operación a Apio Claudio, que atravesou o bloqueo dos cartaxineses e entrou en Messina.

Tras algunhas vitorias, os romanos comprenderon que para derrotar aos cartaxineses precisaban unha boa frota. Apresuráronse a construíla e a poñela baixo as ordes de Caio Duilio que conseguiu unha importante vitoria en Mylae, no ano 260 a.C. Finalmente, a batalla decisiva produciuse no ano 241 a.C., nas illas Égades, cunha nova frota mandada por Caio Lutecio Cátulo.

Tras a derrota, Cartago renunciou a Sicilia, que se converteu en provincia romana. Así finalizou a primeira guerra púnica, e preparouse a segunda.

Esta foi consecuencia lóxica da primeira, pois Cartago tivo que compensar a perda de Sicilia, e para iso elixiu Hispania, na que xa tiña algunhas colonias, sobre todo, Carthago Nova.

Pola súa banda, Roma, que desexaba acabar cos cartaxineses, os seus grandes inimigos, e que xa non desdeñaba estenderse cara ao oeste, fixouse tamén en Hispania. Deste xeito, segundo se dixo anteriormente, a presenza dos cartaxineses na Península Ibérica motivou a chegada dos romanos que, unha vez nela, decidiron conquistala. Con todo, a tarefa non lles resultou fácil pois tardaron douscentos anos en sometela totalmente. Como é lóxico, nun período de tantos anos houbo diversas fases na súa conquista:

● Expulsión dos cartaxineses da Península Ibérica

Aínda que, en principio, ambas as potencias asinaron un tratado polo que os romanos non podían atravesar o Ebro, admitindo que todo o que quedaba ao sur deste río pertencía aos cartaxineses, Roma renovou un pacto que tiña coa cidade de Sagunto situada na zona de influencia cartaxinesa.

Cando, no ano 219 a.C., Aníbal cercou esta cidade, os romanos avisáronlle das posibles consecuencias. Este non fixo caso, e, no outono dese mesmo ano, tras oito meses de asedio, tomou Sagunto. Aínda que formalmente a segunda guerra púnica comezou uns meses despois, na primavera do 218 a.C., pode considerarse que a toma de Sagunto significou o seu comezo.

Durante esta segunda guerra púnica os enfrontamentos entre romanos e cartaxineses en chan peninsular sucedéronse.

Así, Roma enviou á Península a un dos seus xenerais, Cornelio Escipión, que desembarcou en Ampurias. A este uníuselle máis tarde como reforzo o seu irmán Publio. Ambos enfrontáronse a Asdrúbal, xeneral cartaxinés que se quedou en Hispania, mentres o seu irmán Aníbal se dirixía a Italia.

No ano 212 a.C. os romanos foron vencidos polos cartaxineses en Andalucía, na batalla de **Castūlum**. No 210 a.C., Roma enviou a Hispania un novo xeneral, Publio Cornelio Escipión, fillo de Publio Escipión. Este tomou Cartago Nova no ano 209 a.C. e perseguiu ao resto do exército cartaxinés até Andalucía. Alí, en Ilipa e en Cádiz, no 206 a.C. derrotounos definitivamente.

Aínda que con esta vitoria se puxo fin aos enfrontamentos en territorio hispano, a segunda guerra púnica non finalizou até o ano 202 a.C., coa batalla de Zama, que acabou coa derrota de Aníbal. Os cartaxineses víronse obrigados a capitular. Aceptaron un novo tratado de paz, pero con condicións moito máis duras que o anterior, pois debían renunciar ás posesións de Hispania, e non podían declarar a guerra a ninguén sen o permiso de Roma.

Tras a expulsión dos cartaxineses da Península Ibérica, Cartago sería finalmente destruída tras unha terceira guerra púnica.

Pola súa banda, Roma non abandonou a Península até sete séculos máis tarde, cando os visigodos, un dos pobos bárbaros, se apropiou dela.

● Derrota dos lusitanos e celtiberos

Así pois, tras a marcha dos cartaxineses, os romanos continuaron a conquista da Península Ibérica.

Esta quedara dividida en dúas provincias: a oriental, Citerior, e a occidental, Ulterior. Os procónsules pretendieron estender os seus dominios cara ao interior, e alí atopáronse coa resistencia de celtiberos e lusitanos, que se enfrontaban así aos abusos cometidos por Roma.

Deste xeito, a mediados do século II a.C., os romanos, para pacificar ambas as provincias, tiveron que loitar contra celtiberos e lusitanos. A pesar da aparente superioridade romana, a loita non resultou fácil, pois celtiberos e lusitanos empregaban un sistema que lles proporcionou moi bos resultados, o denominado guerra de guerrillas, que consistía en tender continuas emboscadas e en realizar pequenas escaramuzas ás que o exército romano non estaba nada afeito.

Nesta etapa da loita contra Roma, destacou un home, o lusitano Viriato, que se converteu no caudillo dos pobos peninsulares. Auténtico experto no sistema de guerrillas, fixo a vida imposible aos exércitos romanos, que tiveron que desfacerse del mediante a compra dun dos seus.

Cando o traidor esixiu a Roma a súa recompensa, atopouse coa famosa frase: *Roma non paga a traidores*.

Así, o primeiro enfrontamento cos lusitanos finalizou coa morte do seu caudillo Viriato no ano 139 a.C.

Non correron mellor sorte os celtiberos, pois uns anos despois, no 133 a.C. viron como era destruída a súa capital, Numancia, que tras a resistencia heroica dos seus habitantes, foi arrasada polos romanos.

Coas derrotas de lusitanos e celtiberos, o límite do territorio controlado por Roma quedou establecido no río Douro. Neste río manteríase durante todo o período da República.

Ao paralizarse a conquista da Península, iniciouse a das illas Baleares que se prolongou desde o 123 até o 121 a.C.

Desde ese momento e até finais da República, instaurouse un período de certa paz, que só se viu perturbado polas sublevacións periódicas de lusitanos e celtiberos.

Con todo, na parte sur, produciuse unha pacificación absoluta, pois os romanos, moi interesados na explotación dos seus abundantes recursos, fundaron numerosas colonias cos cidadáns de Roma e doutras partes de Italia.

Paralelamente, chegaron moitos veteranos, soldados romanos que xa abandonaran o exército pola súa idade, que se instalaban nas terras que lles foron concedidas como pago aos seus servizos.

Esta chegada masiva de cidadáns romanos propiciou que se iniciase nesta zona o proceso de romanización, é dicir, de asimilación da cultura e dos costumes romanos.

Deste xeito, Hispania foise integrando cada vez máis no Imperio romano e acabou desempeñando un papel importante na súa historia, xa que as guerras civís desencadeadas durante a República e que, segundo se dixo ao estudar esta época, enfrontaron a Mario e a Sila, tiveron a súa repercusión en Hispania.

Así, tras a vitoria de Sila, un gobernador de Hispania, Sertorio, buscou a colaboración de celtiberos e de lusitanos para rebelarse contra Roma e separarse dela. Tras dez anos de loitas, os comprendidos entre o 82 e o 72 a.C., a secesión non chegou a producirse.

Posteriormente, na loita mantida por César contra Pompeio, a batalla decisiva para acabar co segundo tivo lugar no 45 a.C. en Hispania, en Munda.

● Conquista dos pobos do norte

Co final da República e a chegada do Imperio, cambiou o panorama en Hispania, xa que Octavio Augusto decidiu concluír a conquista da Península que se paralizou, segundo se dixo, tempo atrás.

Logo da batalla de Actium, Octavio proseguíu esa conquista. Os motivos foron variados. Por unha banda, evitar a continua fustrigación ao que sometían ás poboacións máis ricas que se estendían pola beira do Douro, que xa foran pacificadas.

Por outra, explotar os ricos xacementos minerais, sobre todo de ouro, que existían nesa difícil zona.

A guerra, que se desenvolveu por mar e por terra e que contou coa presenza do propio Augusto, durou dez anos. Por fin, douscentos anos logo da chegada dos romanos á Península Ibérica, no ano 19 a.C., esta quedaba totalmente conquistada e incorporada ao Imperio.

Augusto mantivo a división en dúas **provincias***: Hispania Citerior e Ulterior. Con todo, subdividiu esta última noutras dúas: a Bética, con capital en Córdoba, e a Lusitania, con capital en Mérida. A división de Augusto mantívose até o século III d.C.

Co sometemento total da Península Ibérica, resolveuse a conquista militar de Hispania por parte de Roma. Con todo, os setecentos anos que os romanos permaneceron nela, até ser expulsados polos visigodos, permitiron que esa conquista militar se completase coa cultural. Esta constitúe un punto aparte, pois está enmarcada dentro do que se denomina Romanización.

1.3. A romanización da Península Ibérica

Defínese a romanización como a asimilación por parte dos pobos conquistados da lingua, a cultura, os costumes e o modo de vida dos romanos. Para poder comprender a gran importancia deste proceso, hai que establecer os ámbitos que se viron afectados por el e os axentes que permitiron que se levase a cabo.

● Ámbitos nos que incidiu a romanización

A definición deste proceso permite asegurar que a romanización dos territorios conquistados repercutiu nos distintos aspectos da súa vida cotiá. Así, afectou ao ámbito político, administrativo, social, lingüístico, cultural, xurídico, etcétera. Isto supuxo un profundo cambio na vida dos pobos sometidos a Roma e tamén na de Hispania, segundo se comprobará deseguido:

ÁMBITO POLÍTICO E ADMINISTRATIVO

Aínda que en principio Roma permitiu que se mantivesen as institucións indíxenas, acabou implantando un modelo de administración bastante ríxido, semellante ao que existía na Urbe.

Por iso, tal como se dixo anteriormente, Hispania quedou dividida en provincias do mesmo xeito que os demais territorios conquistados.

Así, desde os primeiros tempos, distínguense nela dúas provincias a Citerior, con capital en Cartaxena, e a Ulterior, con capital en Córdoba.

Augusto dividiu esta última en dúas: a Bética, capital en Córdoba, e a Lusitania, capital Mérida. Ademais, no seu tempo, a Citerior pasou a chamarse Tarraconense, con capital en Tarragona.

● Hispania na Época de Diocleciano

Caracala separou da Tarraconense a Gallaecia con capital en Bracara. Diocleciano separou da Tarraconense a Cartaxinense con capital en Cartaxena.

Á fronte de cada provincia, estaba o gobernador que tiña plenos poderes políticos, militares e xudiciais, e que residía na capital da provincia. Este gobernador era nomeado polo **Senado*** de Roma entre os antigos **cónsules***, **procónsules***, ou entre os antigos **pretores***, **propretores***.

Xa no Imperio todas as provincias estaban baixo o mando do emperador, o único procónsul. Este delegaba a súa autoridade no **legātus***.

Para axilizar o goberno destas provincias, subdividíronse en circunscricións menores, **conventus***.

Por outra banda, a administración e goberno das cidades ou municipios, do mesmo xeito que ocorría nas cidades itálicas, estaba en mans dos duunviros, **duumvīri***, dous maxistrados que se elixían anualmente. Xunto aos **duumvīri**, os representantes do gobernador, estaban os **ediles***, que eran dous e constituían a policía da cidade, os **cuestores**, encargados de cobrar os tributos, e outros cargos de menor importancia.

Os personaxes locais máis influentes participaban no goberno da cidade a través dun consello, **curia***.

ÁMBITO SOCIAL

Do mesmo xeito que en Roma, a división fundamental estableceuse en principio entre homes libres e non libres, escravos. Á súa vez dentro dos libres, distinguíanse os patricios e os plebeos.

Co tempo a división fundamental da sociedade estableceuse, do mesmo xeito que ocorrera en Roma, entre cidadáns, **cives***, e non cidadáns ou peregrinos, **peregrīni***. Os primeiros constituíron a clase privilexiada que, en principio, en Hispania se reservou só a membros do exército e da administración. Con todo, no ano 212 d.C., o emperador Caracala estendeu o dereito de cidadanía a todos os habitantes do Imperio.

Dun ou outro xeito, Hispania contou con algúns dos seus fillos entre os máis destacados da sociedade romana. Algúns obtiveron o título de cabaleiros, **equītes***. Outros alcanzaron a máxima maxistratura, o consulado. Para rematar, dous chegaron a ser emperadores.

ÁMBITO LINGÜÍSTICO

As linguas autóctonas, menos o éuscaro, foron absorbidas polo latín. Os romanos puxeron especial coidado en que este fose a lingua empregada nas relacións comerciais e nas que se establecían coa propia admi-

nistración. Isto non quere dicir que o latín se impuxese con facilidade, pois a súa xeneralización non se produciu ata a época do Imperio.

A aprendizaxe proviña do trato directo entre a poboación autóctona e os romanos, sobre todo, os soldados, os colonos, os funcionarios da administración e os comerciantes. Ademais, nalgúns casos esta aprendizaxe víase reforzada polas relacións mantidas entre uns e outros debido á condición social ou á profesión. Así, no caso dos escravos, o latín chegáballes tamén a través dos amos, no dos soldados, a través dos mandos.

As escolas non influíron tanto na aprendizaxe do latín, pois estaban reservadas só ás clases máis altas.

ÁMBITO CULTURAL

Os núcleos urbanos diseminados pola Península, levantados sen un criterio estético ou urbanístico, foron substituídos aos poucos polas colonias, polas cidades fundadas polos romanos, erixidas de acordo cun trazado urbanístico preconcebido, o trazado **ortogonal*** de Hipódamo de Mileto, que aínda hoxe pode apreciarse en numerosas cidades españolas.

Tamén a arquitectura romana deixou a súa profunda pegada nas construcións que salpicaban as súas cidades. Pontes, pantanos, acuedutos, teatros, anfiteatros, **domus*** e **villae*** poden contemplarse aínda hoxe en distintas localidades españolas, algunhas aínda en perfecto uso.

Do mesmo xeito as súas pinturas, esculturas e mosaicos enchen algúns dos nosos museos.

Posto que non se tratará aquí da achega romana ao ámbito xurídico, pois, pola súa gran importancia, abordarase nun dos temas da seguinte unidade, finalizarase este apartado dedicado á romanización enumerando os axentes que a fixeron posible.

● Acueducto de Tarraco

● Axentes da romanización

Tres foron os principais: o exército, as vías de comunicación e o fomento das cidades.

O EXÉRCITO

Segundo se dixo na unidade anterior, converteuse no auténtico motor da romanización, pois os seus soldados constituían o maior número de romanos existente nas poboacións sometidas. Eran os que falaban en latín e tiñan os costumes romanos que estendían entre os indíxenas.

Ao redor dos seus campamentos permanentes, **castra stativa***, reuníanse os sectores máis marxinais da poboación autóctona. Esa convivencia favorecía a formación de parellas mixtas que se ían asentando no lugar ata formar auténticas cidades, como ocorre no caso de León, o campamento da *Legio VII*.

Nesta e noutras cidades coa mesma orixe consérvase o trazado ortogonal típico do campamento romano e das cidades fundadas por Roma.

Os vellos lexionarios, soldados xa licenciados, **emeriti***, desempeñaron un papel destacado dentro do exército. Estes, segundo se explicou anteriormente, ao ser recompensados polos emperadores con terras nas que podérense establecer coas súas familias, daban lugar a auténticas cidades, como Mérida, cuxo nome de **Emerita Augusta** remite á súa orixe, pois nela instaláronse os soldados que participaron nas guerras cántabras e que foron así recompensados por Augusto.

Tamén Itálica xurdiu á sombra dos soldados xubilados que loitaron na segunda guerra púnica.

Con todo, o maior contacto produciuse cando Roma, incapaz de proporcionar por si soa o continxente necesario para manter un exército con capacidade para coidar e protexer as fronteiras do Imperio, recrutou entre as poboacións das provincias un gran número de soldados, que conformaron o groso das tropas auxiliares que combatían no exército romano.

Dese modo moitos hispanos recalaron no exército, o que lles permitiu, nalgúns casos, obter a cidadanía e, sobre todo, contar coa posibilidade de retirarse en Hispania, converténdose á súa vez nun importante núcleo de romanización.

● Principais vías romanas

AS VÍAS DE COMUNICACIÓN

Constituíron a mellor forma de favorecer a relación entre os pobos conquistados e a propia Roma.

Só unha boa rede de vías de comunicación permitía o fácil desprazamento dos cidadáns e do propio exército.

Pola importancia que isto tiña para as relacións comerciais e para someter con prontitude aos pobos rebeldes, Roma ocupouse de trazar nos lugares conquistados un sistema de camiños

que permitían o fácil e relativamente rápido desprazamento.

Así en Hispania a rede viaria que crearon correspóndese practicamente co sistema actual de estradas. Algunhas vías fundamentais que percorrían a Península eran: A Vía Augusta, que partía desde Cádiz para chegar, a través das poboacións levantinas, ás Galias, desde onde se podía continuar camiño ata Roma. A denominada Vía da Prata, que unía Mérida, Astorga e Sevilla.

Todas estas vías que unían as cidades máis importantes estaban balizadas de obras de enxeñería de importante factura, xa que había pontes que aínda hoxe seguen utilizándose como o de Mérida ou o de Salamanca.

O FOMENTO DAS CIDADES

Os romanos estaban moi afeitos vivir en cidades. Por iso cando chegaron a Hispania e se atoparon cuns pobos que vivían demasiado dispersos, trataron de fomentar a súa unión para crear importantes núcleos de poboación, cidades. Dese modo, resultáballes máis fácil controlar aos indíxenas.

Ademais diso, esta práctica contribuíu á romanización, xa que esas cidades, dotadas das infraestruturas e das construcións de Roma, facilitaban o trato entre as súas xentes, pero ademais a continua relación con elementos da cultura romana, empezando polas escolas nas que se impartía esta cultura, e acabando polos lugares destinados ao lecer, o teatro, o circo, o anfiteatro.

Até agora viuse a achega de Roma a Hispania, pero non pode finalizarse este tema sen falar do que Hispania achegou a Roma nos distintos ámbitos. No cultural, deulle grandes escritores como Lucano, Marcial ou o propio Séneca. No político, dous dos seus grandes emperadores, Traxano e Adriano; pero, sobre todo, ofreceulle unha gran cantidade de soldados que contribuíron como os que máis á extensión e posterior mantemento do seu Imperio.

Recorda

A ROMANIZACIÓN

- ✓ *Asimilación por parte dos pobos conquistados da cultura, a lingua, os costumes e o modo de vida dos romanos.*
- ✓ *Conquista militar da Península Ibérica:*
  - *Expulsión dos cartaxineses.*
  - *Derrota dos lusitanos e celtiberos.*
  - *Conquista das Baleares.*
  - *Fin da conquista: Octavio Augusto no 19 d.C.*
- ✓ *Ámbitos influídos pola romanización:*
  - *Político e administrativo: división de Hispania en provincias subdivididas en **conventus**.*
    - *Augusto divídeas en tres: Bética, Lusitania e Tarraconense.*
    - *Caracala engade Gallaecia.*
    - *Diocleciano crea unha máis: Cartaxinense.*
    - *Goberno: gobernadores nomeados por Roma e participación nas curias dos personaxes máis influentes.*
  - *Social: distínguense os cidadáns, **cives**, e os non cidadáns, **peregrini**.*
    - *No 212 d.C. Caracala estendeu o dereito de cidadanía a todos os habitantes do Imperio.*
  - *Cultural: Substitución dos núcleos de poboación por cidades romanas co trazado e as construcións habituais.*
- ✓ *Axentes da romanización: o exército, as vías de comunicación e o fomento urbanístico.*

2. Os graos do adxectivo: o superlativo

Tal como se dixo na unidade anterior, en latín e en galego e castelán, o adxectivo pode expresar a calidade que indica con distinta intensidade, é dicir, ten capacidade de gradación, admite graos.

En ambas as linguas os graos son dous: o comparativo e o superlativo. Posto que xa se explicou o primeiro deles, na presente unidade abordarase o superlativo.

2.1. O superlativo.

Pedro é moi alto.

Pedro é altísimo

Pedro é o máis alto dos meus amigos.

Nestas frases compróbase que o adxectivo *alto* está expresado en superlativo, pois a calidade que indica, a altura, atópase en *Pedro* coa máxima intensidade.

Agora ben, nos dous primeiros exemplos, esa intensidade está considerada en si mesma, sen recorrer á comparación de *Pedro* con outros. Pola contra, no terceiro, *Pedro* posúe a calidade da altura nun grao moi elevado só se se lle compara cos *meus amigos*.

Así pois, os dous primeiros superlativos: *moi alto* e *altísimo* denomínanse absolutos, xa que non precisan establecer ningún tipo de comparación.

O terceiro, *o máis alto de*, chámase relativo, pois indica que alguén posúe unha calidade coa máxima intensidade se se lle compara con outros.

Resulta evidente que, en galego e castelán, ambos os tipos de superlativo, absoluto e relativo, diferéncianse formalmente: *moi* + o adxectivo/adxectivo con *-ísimo* no primeiro deles e o *máis .... de*, no superlativo relativo.

Tras comprobar que ocorre en galego co superlativo, farase o mesmo co latín. Así pois, explicarase como se forma o superlativo nesta lingua. Despois verificarase se, do mesmo xeito que en galego e castelán, este pode ser tamén absoluto e relativo. No caso de que sexa así, establecerase se entre un tipo e outro existen diferenzas na forma do adxectivo.

Para expresar un adxectivo en grao superlativo, o latín emprega tres **sufixos*** distintos: **-issimus**, **-issima**, **-issimum**; **-rimus**, **-rima**, **-rimum**, e **-limus**, **-lima**, **-limum**.

-issimus, -issima, -issimum

Este sufixo, o máis utilizado, engádese á **raíz*** do adxectivo, que se obtén suprimindo a **terminación*** do xenitivo singular (-i ou -is, do primeiro tipo ou do segundo tipo).

Así, se se quita a terminación -i do xenitivo singular de **altus**, **alta**, **altum**, queda a raíz, **alt-**. Ao engadirlle o sufixo **-issimus**, **-issima**, **-issimum**, obtense o superlativo: **altissimus**, **altissima**, **altissimum**.

-rimus, -rima, -rimum

Só se emprega para formar o superlativo daqueles adxectivos, cuxo nominativo singular masculino acaba en **-er**, tanto se se enuncian: **-er, -era, -erum; -er, -ra, -rum; -er, -eris, -ere**, ou **-er, -ris, -re**. O sufixo engádese á forma do nominativo singular masculino.

Así, de **miser, misēra, misērūm**: **miserrīmus, miserrīma, miserrīmum**. De **pulcher, pulchra, pulchrum**: **pulcherrīmus, pulcherrīma, pulcherrīmum**. De **celer, celēris, celēre**: **celerrīmus, celerrīma, celerrīmum**. De **celēber, celebris, celebre**: **celeberrīmus, celeberrīma, celeberrīmum**.

-limus, -lima, -limum

Trátase do sufixo menos empregado, pois só o utilizan seis adxectivos cuxo nominativo singular masculino e feminino acaba en **-lis** e o neutro en **-le**. O sufixo engádese á raíz do adxectivo, que se obtén suprimindo a terminación **-is** propia do xenitivo singular. Os seis adxectivos que utilizan este sufixo aparecen relacionados a continuación: **facīlis, facīle** e o seu oposto, **difficīlis, difficīle**; **simīlis, simīle** e o seu contrario, **dis-simīlis, dissimīle**; **gracīlis, gracīle**, e **humīlis, humīle**.

Seguindo o indicado, é dicir, engadindo ao tema o sufixo do superlativo, os superlativos en **-limus, -lima, -limum** son: **facillīmus, facillīma, facillīmum**; **difficillīmus, difficillīma, difficillīmum**; **simillīmus, simillīma, simillīmum**; **dissimillīmus, dissimillīma, dissimillīmum**; **gracillīmus, gracillīma, gracillīmum**, e **humillīmus, humillīma, humillīmum**.

Con independencia do grupo ao que pertence o adxectivo, e, xa que logo, con independencia da **declinación*** que este segue, o superlativo declínase como un adxectivo do primeiro grupo, do tipo **bonus, bona, bonum**.

Aínda que non entraña ningunha dificultade, declinarase o superlativo **altissīmus, altissīma, altissīmum**:

Unha vez que se formou o superlativo dun adxectivo, comprobarase se en latín existen tamén dous tipos: absoluto e relativo. Para iso, poremos en latín as frases galegas que aparecían ao principio.

CASO	SINGULAR			PLURAL		
	MASC.	FEM.	NEUTRO	MASC.	FEM.	NEUTRO
Nominativo	altissīmus	altissīma	altissīmum	altissīmi	altissīmae	altissīma
Vocativo	altissīme	altissīma	altissīmum	altissīmi	altissīmae	altissīma
Acusativo	altissīmum	altissīmam	altissīmum	altissīmos	altissīmas	altissīma
Xenitivo	altissīmi	altissīmae	altissīmi	altissīmōrum	altissīmārum	altissīmōrum
Dativo	altissīmo	altissīmae	altissīmo	altissīmis	altissīmis	altissīmis
Ablativo	altissīmo	altissīma	altissīmo	altissīmis	altissīmis	altissīmis

Realiza as actividades do PENSVM 1

<u>Petrus</u>	<u>altissimus</u>	est.
Suxeito	Atributo	V

Tradución: *Pedro é moi alto* ou *Pedro é altísimo*.

<u>Petrus</u>	<u>amicorum</u>	<u>altissimus</u>	est.
Suxeito	Cto. do superlativo	Atributo	

Tradución: *Pedro é o máis alto dos amigos*.

A tenor do resultado, pódese afirmar que, en latín, do mesmo xeito que en galego e castelán, existen dous tipos de superlativo: o absoluto e o relativo.

O primeiro indica que alguén posúe a calidade expresada polo adxectivo en sumo grao, sen necesidade de recorrer á comparación.

O relativo indica o mesmo, pero en comparación con outros. Sen embargo, a diferenza do galego e do castelán, nos exemplos anteriores apréciase que o adxectivo latino non varía de forma segundo sexa absoluto ou relativo.

Fronte ás dúas posibilidades do galego e do castelán para expresar o superlativo absoluto: *moi alto*, *altísimo*, o latín presenta tamén dúas: unha, sintética, **altissimus**, e outra, análitica, pouco usada no latín literario, formada polo adv. **maxime** e o adxectivo en grao positivo: **maxime altus**.

Do anterior despréndese que en latín a identificación dun superlativo relativo non depende da forma do adxectivo, a mesma que no absoluto, senón da presenza dun complemento do superlativo.

Xa que logo, cando en latín aparece o superlativo só, sen complemento, trátase dun superlativo absoluto que se traducirá dun dos dous xeitos existentes en galego e castelán para este tipo de superlativo, é dicir, *moi* ou *-ísimo*.

Pola contra, cando o superlativo leva un complemento, trátase dun superlativo relativo que debe traducirse ao galego pola forma que existe para el, é dicir, polo comparativo precedido do artigo: *o máis ... de*.

Con todo, en latín podemos atopar estouttras frases:

<u>Petrus</u>	<u>ex amicis</u>	<u>altissimus</u>	est.
Suxeito	Cto. do superlativo	Atributo	V

Tradución: *Pedro é o máis alto dos amigos*.

<u>Petrus</u>	<u>inter amicos</u>	<u>altissimus</u>	est.
Suxeito	Cto. do superlativo	Atributo	V

Tradución: *Pedro é o máis alto dos amigos*.

Pode comprobarse que as dúas se traducen igual, e que as dúas levan un complemento do superlativo, o que indica que se trata de superlativos relativos.

A única diferenza existente nos tres exemplos de superlativo relativo radica no caso no que se expresa o complemento do superlativo. No primeiro, en xenitivo; no segundo, en ablativo coa preposición **ex**, e no terceiro, en acusativo coa preposición **inter**.

Así pois, dedúcese que, en latín, o complemento do superlativo relativo pode ir expresado de tres formas distintas:

- En xenitivo.
- En ablativo precedido das preposicións **e** ou **ex**.
- En acusativo coa preposición **inter**.

Só resta dicir que a pesar da existencia dunha comparación, entre o comparativo de superioridade e o superlativo relativo existen diferenzas. O primeiro compara só dous termos. O segundo, máis de dous. En latín distínguense con total facilidade, xa que a forma do adxectivo difire: **altior**, **altius** para o comparativo de superioridade e **altissimus**, **altissima**, **altissimum** para o superlativo relativo.

2.2. Comparativos e superlativos anómalos

Alguns adxectivos non forman nin o comparativo de superioridade nin o superlativo, xa sexa absoluto ou relativo, do xeito que se explicou e que constitúe o modo regular de facelo. Presentan comparativos de superioridade e superlativos anómalos, formados sobre temas distintos. Os máis frecuentes relaciónanse seguidamente:

ADJECTIVO	COMPARATIVO DE SUPERIORIDADE	SUPERLATIVO
bonus, bona, bonum	melior, melius	optimus, optima, optimum
malus, mala, malum	peior, peius	peissimus, peissima, peissimum
magnus, magna, magnum	maior, maius	maximus, maxima, maximum
parvus, parva, parvum	minor, minus	minimus, minima, minimum

2.3. Graos do adverbio

Do mesmo xeito que en galego e castelán, en latín, hai dúas clases de palabras, adxectivos e adverbios, que admiten graos, porque o seu significado pode expresarse con distinta intensidade.

Posto que xa se explicaron os graos do primeiro, farase o mesmo cos do segundo.

O comparativo de superioridade dun adverbio coincide co comparativo de superioridade dun adxectivo en xénero neutro, é dicir, acaba en **-ius**. Do mesmo xeito que aquel, tradúcese: *máis ... que*. Así: **prudentius quam fortius pugnāvit**, *loitou máis prudentemente que valentemente*.

Ás veces, como ocurría no caso do adxectivo, non hai segundo termo da comparación. Entón tradúcese por un intensivo: **prudentius pugnāvit**, *loitou bastante prudentemente*.

O superlativo fórmase cos mesmos sufixos empregados nos adxectivos do primeiro tipo, isto é, coa terminación **-e**: **-issime**, **-rime**, **-lime**: **doctissime**, **celerrime**, **facillime**. Tradúcese antepondo ao significado do adverbio *moi*. Xa que logo, os exemplos anteriores traduciranse: *moi sabiamente*, *moi rapidamente* e *moi facilmente*.

Recorda

GRAOS DO ADXECTIVO: O SUPERLATIVO

- ✓ *Expresa a calidade en grao sumo.*
- ✓ *Fórmase engadindo á raíz do adxectivo os sufixos:*
  - **-issīmus, -issīma, -issīmum;**
  - **-limus, -lima, -limum** e
  - **-rimus, -rima, -rimum.**
- ✓ *Distínguese*
  - *O absoluto: Non leva ningún complemento.*
  - *O relativo: Leva un complemento expresado en:*
    - *xenitivo*
    - **e/ex** e *ablativo*
    - **inter** e *acusativo*
- ✓ **Bonus, malus, magnus e parvus** *presentan un comparativo e un superlativo anómalos*
- ✓ *O adverbio admite graos:*
  - *Comparativo de superioridade: sufixo -ius*
  - *Superlativo: sufixo -issīme, -līme e -rīme*

3. As formas nominais do verbo: o infinitivo

Segundo se dixo na unidade anterior, xunto ás formas persoais ou tempos, existen as denominadas formas non persoais ou nominais que completan a conjugación verbal. Estas son: participio, infinitivo, xerundio e supino. Posto que as dúas últimas non se estudan en primeiro de bacharelato, e o participio xa se explicou, na presente unidade tratarase do infinitivo.

Do mesmo xeito que calquera forma nominal, presenta unha dobre natureza, nominal e verbal. Tendo isto en conta, o infinitivo defínese como un substantivo verbal de xénero neutro. Por tratarse dun substantivo desempeña a función propia deste. Por considerarse unha forma verbal, admite os complementos propios dun verbo.

A continuación, explicarase o súa morfoloxía e a súa sintaxe. A primeira permite identificar un infinitivo segundo os elementos que o conforman. A segunda, recoñecer a función sintáctica que desempeña nunha oración.

MORFOLOXÍA

Desde o punto de vista morfolóxico, hai tres infinitivos que presentan os dous valores activo e pasivo: o de presente, o de perfecto e o de futuro.

● Infinitivo de presente

Ten os dous valores: activo e pasivo.

O infinitivo de presente activo fórmase co **tema de presente*** e o sufixo **-re** < **-se**. Na terceira conjugación entre o tema de presente e o sufixo aparece a vogal de unión **e**. Nos verbos da cuarta, cuxo tema de presente termina en **ī**, ese **ī**, seguido do **r** do sufixo **-re**, ábrese en **e**.

O infinitivo de presente pasivo, nas conjugacións primeira, segunda e cuarta de tema en **ī**, fórmase engadindo ao tema de presente o sufixo **-ri**. Na terceira e na cuarta de tema en **ī**, ao tema de presente engádese un **i**.

Os infinitivos de presente activos e pasivos dos verbos que se toman como modelo das catro conjugacións regulares son:

VOZ	1ª Conjugación Tema en -a	2ª Conjugación Tema en -e	3ª Conjugación Tema en consoante	4ª Conjugación Tema en -ī	4ª Conjugación Tema en -ī
Activa	amā-re	monē-re	dic-ē-re	audī-re	capēre <*capī-re
Pasiva	amāri	monē-ri	dic-i	audī-ri	*capī-i > capi

● Infinitivo de perfecto

Este infinitivo ten os dous valores: activo e pasivo.

O infinitivo de perfecto activo fórmase co **tema de perfecto*** e o sufixo **-isse**.

O infinitivo de perfecto pasivo, co participio de perfecto en acusativo ou nominativo masculino, feminino e neutro, tanto en singular como en plural, e o infinitivo de presente do verbo **sum, esse**.

Os infinitivos de perfecto activos e pasivos dos verbos que se toman como modelo das catro conxugacións regulares son:

1ª Conxugación	2ª Conxugación	3ª Conxugación	4ª Conxugación	4ª Conxugación
VOZ ACTIVA				
amav-isse	monu-isse	dix-isse	audiv-isse	cep-isse
VOZ PASIVA				
amātum/us esse amātam/a esse amātum esse amātos/i esse amātas/ae esse amāta esse	monitum/us esse monitam/a esse monitum esse monitos/i esse monitas/ae esse monita esse	dictum/us esse dictam/a esse dictum esse dictos/i esse dictas/ae esse dicta esse	audītum/us esse audītam/a esse audītum esse audītos/i esse audītas/ae esse audīta esse	captum/us esse captam/a esse captum esse captos/i esse captas/ae esse capta esse

● Infinitivo de futuro

Ten os dous valores: activo e pasivo.

O infinitivo de futuro activo fórmase co participio de futuro activo en acusativo ou nominativo masculino, feminino e neutro en singular e en plural e o infinitivo de presente do verbo **sum, esse**.

O infinitivo de futuro pasivo fórmase co supino e co infinitivo de presente pasivo do verbo **eo, iri**. Con todo, a maior parte das veces aparecen outras formas. Xeralmente emprégase o participio de futuro pasivo ou xerundivo en acusativo ou nominativo masculino, feminino e neutro do singular e do plural e o infinitivo de presente do verbo **sum, esse**.

Os infinitivos de futuro activos e pasivos dos verbos que se toman como modelo das catro conxugacións regulares son:

1ª Conxugación	2ª Conxugación	3ª Conxugación	4ª Conxugación	4ª Conxugación
VOZ ACTIVA				
amatūrum/us esse amatūram/a esse amatūrum esse amatūros/i esse amatūras/ae esse amatūra esse	monitūrum/us esse monitūram/a esse monitūrum esse monitūros/i esse monitūras/ae esse monitūra esse	dictūrum/us esse dictūram/a esse dictūrum esse dictūros/i esse dictūras/ae esse dictūra esse	auditūrum/us esse auditūram/a esse auditūrum esse auditūros/i esse auditūras/ae esse auditūra esse	captūrum/us esse captūram/a esse captūrum esse captūros/i esse captūras/ae esse captūra esse
VOZ PASIVA				
amātum iri <i>ou</i> amandum/us esse amandam/a esse amandum esse amandos/i esse amandas/ae esse amanda esse	monitum iri <i>ou</i> monendum/us esse monendam/a esse monendum esse monendos/i esse monendas/ae esse monenda esse	dictum iri <i>ou</i> dicendum/us esse dicendam/a esse dicendum esse dicendos/i esse dicendas/ae esse dicenda esse	audītum iri <i>ou</i> audiendum/us esse audiendam/a esse audiendum esse audiendos/i esse audiendas/ae esse audienda esse	captum iri <i>ou</i> capiendum/us esse capiendam/a esse capiendum esse capiendos/i esse capiendas/ae esse capienda esse

Realiza as actividades do PENSVM 3

SINTAXE

Posto que se definiu o infinitivo como un substantivo verbal de xénero neutro, participa das características do substantivo e do verbo. Por ser un verbo, ten tempos: presente, perfecto e futuro; voces: activa e pasiva, e pode levar os seus propios complementos, segundo a súa natureza. Por tratarse dun substantivo, realiza as funcións deste: complemento directo e suxeito fundamentalmente, e tamén atributo e aposición.

A función sintáctica que desempeña na frase vén marcada pola natureza do verbo do que depende. Así, cando a súa natureza é transitiva, sobre todo se significa: *querer, poder, saber, deber, afacer, empezar*, etcétera, funciona de complemento directo; se é intransitiva, pasiva, copulativa ou impersonal, de suxeito; se é copulativa, de atributo e, cando explica a algún elemento da frase, de aposición.

Os distintos infinitivos existentes en latín tradúcense ao galego do modo seguinte, aínda que raramente os poderemos traducir así, sobre todo os de futuro.:

VOZ	Infinitivo de presente	Infinitivo de perfecto	Infinitivo de futuro
ACTIVA	<i>amar</i>	<i>ter amado</i>	<i>haber de amar</i>
PASIVA	<i>ser amado</i>	<i>ter sido amado</i>	<i>haber de ser amado</i>

In scholam venīre debētis.

Nesta oración identifícanse dúas formas verbais, unha persoal, **debētis**, e outra **venīre**, infinitivo de presente activo de **venio**. Segundo se dixo, o infinitivo, por equivaler a un substantivo, desempeña unha das funcións propias deste: complemento directo, suxeito, atributo, aposición.

Posto que **debētis** é un verbo transitivo, precisa un complemento directo. Este non pode ser **scholam** porque, aínda que está en caso acusativo, vai rexido de preposición. Así pois, ten que ser o infinitivo, **venīre**.

Á vez **venīre**, do verbo **venio** é intransitivo, polo que non pode levar complemento directo, pero si un circunstancial. Analízase así:

<u>In scholam</u>	<u>venīre</u>	debētis
C. Circunstancial	C. Directo	V

Tradución: *Debedes vir á escola.*

Errāre humānum est

Nesta oración o verbo en forma persoal, **est**, ten natureza copulativa. **Humānum**, que é un adxectivo, desempeña a función sintáctica de atributo. O infinitivo non pode funcionar como complemento directo cun verbo copulativo, **est**. Tampouco cabe analízalo como atributo, pois xa hai un adxectivo, **humānum**, para esa función. Así pois, o infinitivo **errāre**, ao considerarse un substantivo verbal neutro, realiza a función de suxeito de **est**. Por considerarse neutro, o adxectivo que funciona como atributo exprésase tamén neste xénero. A análise é esta:

<u>Errāre</u>	<u>humānum</u>	<u>est</u>
Suxeito	Atributo	V

Tradución: *Equivocarse é humano.*

Vivēre philosophāre est

Só hai unha forma persoal do verbo, **est**. Por tratarse dun verbo copulativo, adoita construírse cun suxeito e un atributo. Como atributo se utiliza xeralmente un adxectivo, aínda que tamén en menor medida, un substantivo. Unicamente hai dúas formas nominais do verbo, os infinitivos **vivēre** e **philosophāre**.

Posto que o infinitivo se considera un substantivo verbal neutro, un deles realiza a función de suxeito e o outro, a de atributo. Xa que logo, analízase así:

<u>Vivēre</u>	<u>philosophāre</u>	est
Suxeito	Atributo	

Tradución: *Vivir é filosofar.*

Omnes milītes hoc, in silvas fugēre, cupiēbant

Hai un verbo en forma persoal, **cupiēbant**. **Omnes milītes** pode ser un nominativo plural e, en consecuencia, o suxeito. Trátase do bloque adxectivo-substantivo que ten que concordar en xénero, masculino; número, plural, e caso, nominativo.

Cupiēbant pertence a un verbo transitivo. Xa que logo, precisa un complemento directo. Esta función pode ser realizada, en principio, polo infinitivo e polo pronome demostrativo, **hoc**.

Se se elixe o primeiro, **hoc** non pode ser analizado, xa que nin pode ser suxeito, pois o verbo está en plural, nin complemento circunstancial, porque non ten sentido ao traducilo. Así pois, trátase do acusativo singular neutro do demostrativo **hic**, **haec**, **hoc** e realiza a función de complemento directo de **cupiēbant**.

Posto que o infinitivo non pode ser suxeito por non concordar co verbo en número e persoa, tampouco atributo, xa que **cupio** non é copulativo, nin complemento directo, función desempeñada por **hoc**, só pode ser unha explicación deste pronome, unha aposición. A análise é este:

<u>Omnes milites</u>	<u>hoc</u>	<u>in silvas</u>	<u>fugere</u>	cupiēbant
Suxeito	C. Directo	C. Circunstancial	Aposición	

Tradución: *Todos os soldados desexaban isto, fuxir aos bosques.*

En resumo:

- O infinitivo defínese como substantivo verbal neutro.
- Desempeña as funcións dun substantivo. Fundamentalmente, as de complemento directo e suxeito. Ás veces, tamén as de atributo e aposición.

A función que desempeña vén marcada pola natureza do verbo do que depende. Se este é transitivo, o infinitivo realizará a función de complemento directo. Se é intransitivo, pasivo, copulativo ou impersonal, a de suxeito. Se é copulativo, a de atributo. Se, pola contra, explica a un pronome neutro, a de aposición.

Por considerarse tamén un verbo, o infinitivo pode levar os seus propios complementos acordes coa súa natureza. Por exemplo, complemento directo se se trata dun infinitivo activo que pertence a un verbo transitivo, complemento axente se está en pasiva, etcétera.

Se se trata dun infinitivo de presente activo, tradúcese polo infinitivo activo, *amar*. Se é de presente pasivo, polo infinitivo de presente pasivo, *ser amado*. Se é de perfecto activo, polo infinitivo de perfecto, *ter amado*. Se é de perfecto pasivo, polo mesmo en pasiva, *ter sido amado*. Se é de futuro, pola perífrase *haber de amar*, e, en pasiva, *haber de ser amado*.

Recorda

FORMAS NOMINAIS DO VERBO: O INFINITIVO

✓ Morfoloxía:

VOZ	Inf. de presente	Inf. de perfecto	Inf. de futuro
ACTIVA	tema de presente + -re	tema de perfecto + -isse	ac./nom. singular e plural do participio de futuro activo e esse
PASIVA	tema de presente + -ri (1ª, 2ª e 4ª -ī) -i (3ª e 4ª -ī)	ac./nom. singular e plural do participio de perfecto e esse	- supino e iri - ac./nom. singular e plural do participio de futuro pasivo e esse

✓ Sintaxe:

- Defínese como *substantivo verbal neutro*.
- Desempeña as funcións dun substantivo: *complemento directo e suxeito. Ás veces, tamén as de atributo e aposición.*
- Por ser tamén un verbo, pode levar os seus propios complementos.

4. Sintaxe: subordinadas substantivas de infinitivo

Tal como figura na unidade anterior, as substantivas de infinitivo constitúen un dos grupos nos que se subdividen as subordinadas substantivas. Ao tratarse deste tipo de subordinadas, equivalen a un substantivo e, xa que logo, desempeñan as funcións principais deste: complemento directo, suxeito e, en menor medida, atributo e aposición.

Este tipo de subordinadas substantivas adoita completar a verbos de entendemento: *pensar, crer, opinar, saber*; de vontade: *querer, ordenar, desexar*, ou a verbos impersonais: **licet**, *é lícito*; **decet**, *convén*; **oportet**, *convén*; **accidit**, *ocorre*.

Neste tipo de substantivas, a natureza verbal do infinitivo prevalece sobre a súa natureza nominal. Por iso, o infinitivo non desempeña a función sintáctica dun substantivo, senón que constitúe o verbo da oración e leva ademais un suxeito propio que se expresa en acusativo sen preposición. Esta é a construción típica do infinitivo latino: **infinitivo non concertado**.

Cando o infinitivo é de perfecto pasivo, de futuro activo ou de futuro pasivo no seu modelo máis frecuente, ese suxeito en acusativo concorda en xénero, número e caso, sempre o acusativo, cos participios que, xunto a **esse**, conforman o infinitivo. Por iso, nos distintos infinitivos que se enumeraron, os participios soen aparecer neste caso: **amātum, amātam, amātum esse** en singular e **amātos, amātas, amāta esse** en plural; **amatūrum, amatūram, amatūrum esse** e **amatūros, amatūras, amatūra esse**; **amandum, amandam, amandum esse** e **amandos, amandas, amanda esse**. Pero se o infinitivo non leva suxeito propio en acusativo, os participios apareceran en nominativo (**infinitivo concertado**).

Así pois, as subordinadas substantivas de infinitivo recoñécense polo seu verbo, que está en infinitivo, e polo suxeito dese infinitivo, se o leva, que se expresa en acusativo sen preposición. Non é a primeira vez que o suxeito se expresa nun caso distinto do nominativo, pois nas construcións de participio ou ablativo absoluto xa aparecía en ablativo e non en nominativo.

No seguinte exemplo, comprobarase o que acaba de explicarse:

Caesar hostes fortiter pugnasse dixit.

O verbo en forma persoal, **dixit**, é transitivo. Xa que logo, necesita un complemento directo. Pode ser o infinitivo **pugnasse**, pero entón queda sen desempeñar ningunha función sintáctica **hostes**, pois non pode completar ao infinitivo que é intransitivo. A única opción que queda é considerar que **hostes** está en acusativo plural e que funciona como suxeito do infinitivo. Se é así, o complemento directo de **dixit** é unha subordinada substantiva de infinitivo que leva un suxeito propio en acusativo. Xa que logo, analízase así:

<u>Caesar</u>	<u>hostes</u>	<u>fortiter</u>	<u>pugnasse</u>	<u>dixit</u>
Suxeito de dixit	Suxeito do infinitivo	Adverbio	Infinitivo	Verbo
Subordinada substantiva de infinitivo con función de Cto. Directo de dixit				

Só falta traducir a frase. Segundo se dixo na décima unidade, este tipo de substantivas carece de correspondencia en galego e castelán. Xa que logo, á hora de traducilas á nosa lingua, deben realizarse algúns axustes:

- Introducir a conxunción **que**, aínda que non figura en latín, pois, en galego e castelán, constitúe o elemento introdutor deste tipo de subordinadas, salvo nas interrogativas indirectas.
- A continuación colocar o suxeito do infinitivo, que, por tratarse do suxeito, non pode ir precedido de ningunha preposición.
- Traducir o infinitivo por un verbo en forma persoal. Se o infinitivo é de presente, por un presente ou pretérito imperfecto. Se é de perfecto, por un pretérito perfecto ou pluscuamperfecto. Se é de futuro, por un futuro ou por un condicional.
- Traducir os demais complementos que teña a subordinada substantiva de infinitivo.

De acordo co anterior, procederase a traducila.

Tradución: *César dixo que os inimigos loitaran valentemente.*

Ao traducir realizáronse os axustes citados:

- Introduciuse a substantiva mediante a conxunción **que**.
- Inmediatamente despois traduciuse **hostes**, o acusativo plural que desempeña a función sintáctica de suxeito de **pugnavisse**.
- O infinitivo foi traducido por unha forma persoal e non por un infinitivo. Posto que **pugnavisse** é un infinitivo de perfecto, debe traducirse por un perfecto ou pluscuamperfecto dependendo do verbo ao que complementa. Así, **dixit**, pretérito perfecto, esixe que, neste caso, o infinitivo de perfecto se traduza polo pretérito pluscuamperfecto.
- Pola contra, un presente, **dicat**, esixe que o infinitivo de perfecto se traduza polo pretérito perfecto: *César di que os inimigos loitaron valentemente.*

Todo o referente ás subordinadas substantivas de infinitivo, análise e tradución, comprobarase unha vez máis no seguinte exemplo:

Tum dux pontem a militibus refectum esse respondet.

O verbo en forma persoal, **respondet**, por ser transitivo, precisa un complemento directo. Se se elixe para esta función **pontem**, o infinitivo non pode desempeñar ningunha outra. Xa que logo, óptase polo infinitivo.

Con todo, **pontem** non pode funcionar como complemento directo de **refectum esse**, xa que se trata dun infinitivo de perfecto pasivo. Posto que **pontem** está en acusativo singular masculino do mesmo xeito que **refectum**, é o suxeito en acusativo do infinitivo.

Ao ter o infinitivo un suxeito propio en acusativo forma unha subordinada substantiva de infinitivo que desempeña a función sintáctica de complemento directo de **respondet**, cuxo suxeito, en nominativo singular, é **dux**.

A militibus, en ablativo plural e rexido pola preposición **a**, conforma o complemento axente do infinitivo que, segundo se explicou, está en pasiva.

Xa que logo analízase así:

Tum	dux	pontem	a militibus	refectum esse	respondet
Adverbio	Sux.de respondet	Sux. do infinitivo	Cto. Axente	Infinitivo	Verbo
Subordinada substantiva de infinitivo con función de Cto. Directo de respondet					

Tradución: *Entón o xeneral responde que a ponte foi reparada polos seus soldados.*

- Introduciuse a conxunción *que*, que non figura en latín.
- Traduciuse inmediatamente o suxeito do infinitivo.
- O infinitivo traduciuse por unha forma persoal. Tendo en conta que é un infinitivo de perfecto pasivo e que o verbo ao que complementa a substantiva está expresado en presente, **respondet**, optouse polo pretérito perfecto e non polo pluscuamperfecto, iso si, pasivo.
- Se o suxeito do infinitivo se expresara en plural, **pontes** e non **pontem**, o infinitivo concertaría con devandito substantivo en xénero, masculino; número, plural, e caso, acusativo. Xa que logo, a frase sería así: **Tum dux pontes a militibus refectos esse respondet.**

En resumo:

- As subordinadas substantivas de infinitivo, por equivaler a un substantivo, desempeñan as funcións sintácticas deste: complemento directo e suxeito principalmente e, en menor medida, atributo e aposición.
- Na análise sintáctica, sempre debe especificarse a función que realizan.
- Levan o seu verbo en infinitivo. En dita forma non persoal prevalece a súa natureza verbal sobre a nominal.
- O suxeito do infinitivo exprésase en acusativo sen preposición.
- Ao traducilas ao galego e ao castelán no que non existe correspondencia para este tipo de substantivas, precísanse axustes:
  - Introducción da conxunción *que*, que non aparece en latín para comezar a substantiva.
  - Tradución do suxeito do infinitivo sen que medie ningunha preposición.
  - Tradución do infinitivo por unha forma persoal: se é de presente, polo presente ou o pretérito imperfecto; se de perfecto, polo pretérito perfecto ou pluscuamperfecto, e se é de futuro, polo futuro ou potencial dependendo do tempo, presente ou pasado respectivamente, no que está o verbo ao que complementa a substantiva.

Recorda

SUBORDINADAS SUBSTANTIVAS DE INFINITIVO

- ✓ *As subordinadas substantivas de infinitivo, por equivaler a un substantivo, desempeñan as funcións sintácticas: complemento directo e suxeito principalmente e, en menor medida, atributo e aposición.*
- ✓ *Levan o seu verbo en infinitivo.*
- ✓ *O suxeito do infinitivo exprésase en acusativo sen preposición.*
- ✓ *Ao traducilas ao galego e ao castelán no que non existe correspondencia para este tipo de substantivas, precísanse cambios:*
  - *Introdución da conxunción **que**, que non aparece en latín para comezar a substantiva.*
  - *Tradución do suxeito do infinitivo sen que medie ningunha preposición*
  - *Tradución do infinitivo por unha forma persoal, segundo o tempo do verbo do que depende a subordinada substantiva de infinitivo:*

TEMPO DO QUE DEPENDE	TRADUCCIÓN DO INFINITIVO DA SUBORDINADA		
	INFINITIVO PRESENTE	INFINITIVO PERFECTO	INFINITIVO FUTURO
PRESENTE	Presente	Pretérito perfecto	Futuro imperfecto
PASADO	Pretérito imperfecto	Pretérito pluscuamperfecto	Condicional

Realiza as actividades do PENSVM 4

Léxico

PROCEDEMENTOS DE FORMACIÓN DE PALABRAS: COMPOSICIÓN

A formación de novas palabras foi e é un feito repetido na historia de calquera lingua. Na actualidade, séguense formando novas palabras en todos os ámbitos, pero fundamentalmente no científico. En galego e castelán, desde antigo, recorreuse, fundamentalmente, ao latín e ao grego, pero os elementos tomados do latín para a creación de palabras galegas ou castelás son máis numerosos e afectan máis á linguaxe cotiá.

Dous son os sistemas utilizados na formación de palabras: a composición e a derivación. O primeiro deles consiste en crear un novo termo a partir de dúas ou máis palabras, ou **lexemas*** que xa existían. Ás veces estas palabras simplemente se unen, como en *portafolios*, *sacarrollas*, etc., pero outras, un dos compoñentes sofre algún cambio para adaptarse, así cast. *pelirrojo*, a partir de *pelo* e de *rojo*.

A estes elementos que compón unha nova palabra denomínaselles, segundo actúen como primeiro ou segundo elemento, lexemas prefixais ou lexemas sufixais, respectivamente. A continuación enumeraremos algúns destes lexemas, que, provenientes de substantivos, adxectivos, verbos ou adverbios latinos son os máis comúns. Tamén distinguiremos os que adoitan aparecer como primeiro elemento, en posición inicial e os utilizados máis frecuentemente como segundo, en posición final.

LEXEMAS EN POSICIÓN INICIAL

PALABRA LATINA	LEXEMA	EXEMPLO
aequus, -a, -um <i>igual</i>	equi-	<i>equidistante</i>
ager, agri <i>campo</i>	agri- /agro-	<i>agricultura</i> / <i>agrónomo</i>
altus, -a, -um <i>alto, profundo</i>	alti-	<i>altiplano</i>
aqua, aquae <i>auga</i>	acue-/acui-	<i>acueduto</i> / <i>acuífero</i>
audio <i>oír</i>	audi(o)-	<i>audiovisual</i> / <i>audiófono</i>
bellum, belli <i>guerra</i>	beli-	<i>belixerante</i>
bene <i>ben</i>	bene-	<i>benévolo</i>
bis <i>dúas veces</i>	bi-	<i>bífido</i>
centum <i>cen</i>	cent-	<i>centímetro</i>
duo, -ae, -ou <i>dous</i>	duo-/du-	<i>duplicado</i>
homo, hominis <i>home</i>	homi-	<i>homicida</i>
ignis, ignis <i>lume</i>	gni-	<i>ignífugo</i>
locus, loci <i>lugar</i>	loc-	<i>locomoción</i>
longus, -a, -um <i>longo</i>	long-	<i>lonxevidade</i>
magnus, -a, -um <i>grande</i>	magni-	<i>magnífico</i>
male <i>mal</i>	mal-/male-	<i>maléfico</i> / <i>maldito</i>
maximus, -a, -um <i>máximo</i>	maxi-	<i>maxisaia</i>
minimus, -a, -um <i>mínimo</i>	mini-	<i>minisaia</i>
multus, -a, -um <i>moito</i>	multi-	<i>multiforme</i>
nox, noctis <i>noite</i>	noct-	<i>noctámbulo</i>

omnis, omne <i>todo</i> pes, pedis <i>pé</i> puer, pueri <i>nenos</i> somnus, somni <i>soño</i> tres, tria <i>tres</i> unus, -a, -um <i>un</i> vicis <i>vez, (no canto de)</i> vídeo <i>ver</i>	omni- pedi- pueri- somni- tri- uni- vice- vídeo-	<i>omnipresencia</i> <i>pedicuro</i> <i>puericultura</i> <i>somnífero</i> <i>trifásico</i> <i>unilateral</i> <i>vicedirector</i> <i>videocámara</i>
LEXEMAS EN POSICIÓN FINAL		
PALABRA LATINA	LEXEMA	EXEMPLO
caedo, caedis, caedēre <i>matar</i>	-cida / -cidio	<i>homicidio</i>
colo, colis, colēre <i>habitar, cultivar</i>	-cultura/-cultor/-cola	<i>apicultura, terrícola</i>
duco, ducis, ducēre <i>conducir</i>	-ducto	<i>gasoduto</i>
facio, facis, facēre <i>facer</i>	-fico/ficar	<i>edificar</i>
fero, fers, ferre <i>levar</i>	-fero	<i>aurífero</i>
forma, formae <i>forma</i>	-forme	<i>uniforme</i>
lingua, linguae <i>lingua</i>	-lingüe	<i>bingüe</i>
mens, mentis <i>mente</i>	-mente	<i>facilmente</i>
pes, pedis <i>pé</i>	-pedo	<i>bípede</i>
voro, voras, vorāre <i>comer</i>	-voro	<i>carnívoro</i>
EXPRESIÓNS LATINAS		
- Deo gratias	<i>grazas a Deus</i>	
- sub iudice	<i>baixo o xuíz (pendente de xuízo)</i>	
- ex aequo	<i>con igualdade (con igual mérito)</i>	
- per capita	<i>por cabeza</i>	
- viceversa	<i>ao revés, ao contrario</i>	
- requiem	<i>descanso</i>	
- urbi et orbi	<i>á cidade e ao mundo</i>	

Realiza o apartado das Actividades de repaso